

Natalia Długosz
UAM
natrek43@gmail.com

Język jako narzędzie kształtowania postaw proekologicznych – o polskich i bułgarskich złożeniach z komponentem eko- w dyskursie publicystycznym*

ABSTRACT: Długosz Natalia, *Język jako narzędzie kształtowania postaw proekologicznych – o polskich i bułgarskich złożeniach z komponentem eko- w dyskursie publicystycznym* (Language as a Tool of Shaping Pro-ecological Attitudes on Polish and Bulgarian Compounds with the *Eco-Component in the Journalistic Discourse*). „Poznańskie Studia Slawistyczne” 8. Poznań 2015. Publishing House of the Poznań Society for the Advancement of the Arts and Sciences, pp. 333–348. ISSN 2084-3011.

The article focuses on the selected cognitive aspects of the interpretation of meaning of Polish and Bulgarian compounds with the *eco-* component in the journalistic discourse. According to the assumptions suggested by J. Bartmiński and S. Niebrzegowska-Bartmińska, I define discourse as „a processual and contextual conceptualization of a «communication event» whose objective «created» conceptualization is text”. I provide the composites present in Polish and Bulgarian journalistic discourse with a critical eco-linguistic comment. The analysis made on texts being the objective conceptualization of the journalistic discourse proves semantic under-specification of the *eco-* component. In many structures, this component loses the meaning content in the sense of denotation, while it carries a certain axiological judgment, becoming a kind of emotive operator that makes it easier to manipulate the meaning.

KEYWORDS: Polish and Bulgarian compounds; component *eko-/eko-*; cognitive aspects; journalistic discourse

1. Wstęp

Współczesny świat charakteryzuje się niezwykle szybkimi zmianami. Na skutek postępu, którego zahamować nie sposób, na naszych oczach

* Niniejsza praca powstała w ramach projektu *Najnowsze złożenia bezafiksalne w języku polskim i bułgarskim*, którym kieruję. Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2013/11/B/HS2/02867.

nieustannie rodzą się nowe problemy ekologiczno-społeczne. Zjawisko to znajduje odzwierciedlenie w sferze informacyjnej społeczeństw, w tym zwłaszcza społeczeństw wysoko rozwiniętych. Stąd też często przyglądamy się lub uczestniczymy w obecnych w przestrzeni publicznej debatach, dyskusjach czy kampaniach perswazyjnych, mających na celu zwiększenie świadomości ekologicznej oraz propagowanie proekologicznych postaw w społeczeństwie. Z kolei zachodzące w środowisku zmiany wpływają na język, który także podlega tej dynamice. Nazwania wymagają nowe zjawiska, problemy, idee i koncepcje, a to pociąga za sobą powoływanie nowych terminów. W tym względzie w językach polskim i bułgarskim wyraźnie zarysowuje się tendencja do lawinowego wzrostu liczby i frekwencji słownictwa, odnoszącego się do szeroko pojętej problematyki ekologicznej. Proces ten jest bacznie obserwowany przez przedstawicieli krytycznego nurtu w nowej dyscyplinie powstałej na styku ekologii i języka, a mianowicie ekolingwistyki. Jednym z najbardziej efektywnych aspektów badań wydaje się analiza słownictwa ekologicznego, leksemów kluczowych dla dziedziny, sposobu ich funkcjonowania w dyskursie ekologicznym, ich konotacji, kolokacji itd. (Steciąg 2009: 62). Przyjęcie perspektywy ekologicznej w badaniach nad systemem językowym doprowadziło do powstania idei „ekologizacji języka”. Zgodnie z założeniami większości ekolingwistów należy ją rozumieć jako „budowanie krytycznej świadomości języka (*Critical Language Awareness*), która ma odpowiadać zmieniającemu się sposobowi postrzegania problemów ekologicznych i ich miejsca w życiu człowieka i społeczeństw” (Steciąg 2009: 62). Przy czym proces adaptacji języka do zmian ma charakter naturalny i jest zjawiskiem odmiennym od „tworzenia swego rodzaju nowomowy w warunkach językowej «poprawności ekologicznej» (*ecological correctness*)” (Steciąg 2009: 62).

W nawiązaniu do powyższych kwestii w podjętych w tej pracy rozważaniach stawiam sobie za cel zbadanie grupy słownictwa obsługującego dziedzinę ekologii w polskim i bułgarskim dyskursie publicystycznym. Przedstawię wybrane aspekty kognitywnej interpretacji znaczenia polskich i bułgarskich wyrazów złożonych z komponentem eko-, która uwzględni kontekst sytuacyjny i strategię komunikacyjną, charakterystyczną dla danego typu dyskursu. Pragnę zaznaczyć, że dyskurs definiuję za Jerzym Bartmińskim i Stanisławą Niebrzegowską-Bartmińską w relacji do poję-

cia tekstu i rozumiem go jako „procesualną i kontekstową konceptualizację «zdarzenia komunikacyjnego», którego przedmiotową «wytworową» konceptualizacją jest tekst” (Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009: 32). Innymi słowy, dyskurs to „uwikłane w kontekst sytuacyjny i strategie komunikacyjne zdarzenie komunikacyjne” (Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009: 33). Celem pobocznym niniejszego artykułu jest opatrzenie wyrazów złożonych z komponentem ekologicznym komentarzem ekolingwistycznym. Interesuje mnie zwłaszcza, w jakim stopniu proces przystosowania języka do zmian w postrzeganiu problemów związku człowieka z przyrodą ma charakter naturalny i czy w przypadku dyskursu publicystycznego nie mamy jednak do czynienia ze swoistą nowomową prowadzącą do banalizacji i rozmycia rzeczywistego problemu, za którą ukrywają się pewne praktyczne, zwłaszcza marketingowo-reklamowe działania.

Wykorzystany w pracy materiał językowy pochodzi przede wszystkim z prasy¹ (głównie wydania elektroniczne z lat 2009–2014) oraz portali informacyjnych, niekiedy o profilu proekologicznym². Obejmuje ponad 700 jednostek dla obu języków, z których wybieram po kilkanaście (uwzględniając kontekst sytuacyjny i strategię komunikacyjną) dla zilustrowania najciekawszych problemów interpretacyjnych. Z pewnością zbiór zgromadzonych formacji może być powiększany o nowe derywaty, które mnożą się w sposób niekontrolowany na skutek innowacyjnej działalności każdego z użytkowników języka. Będące bowiem przedmiotem analizy composita z komponentem ekologicznym w obu językach stanowią otwartą grupę wyrazów, tworzone są na podstawie prostego, powtarzalnego schematu, w którym nie napotykamy na ograniczenia systemowe w łączliwości komponentów.

¹ Pol. „Gazeta Wyborcza”, „Polityka”, „Rzeczpospolita” „Wprost”, „Claudia”, „Zwierciadło”, „e!stilo” i in.; bułg. „Дневник”: <www.dnevnik.bg>, „Капитал”: <www.capital.bg>, „Стандарт”: <www.standard.bg>, „Монитор”: <www.monitor.bg> i in.

² Polskie strony <www.onet.bg>; <www.interia.pl>; <www.wp.pl>; <www.ecowawa.pl>, <www.gotujwstylueko.pl> i in.; bułgarskie strony <www.dir.bg>, <www.novinar.bg>, <www.dariknews.bg>, <www.jenata.bg>, <www.avtora.com>, <www.bebezona.bg>, <www.spisanie.manager.bg> i in.

2. Nowy model słotwórczy

We współczesnych systemach słotwórczych języków słowiańskich, w tym także w języku polskim i bułgarskim, zauważamy wysoką aktywność nowego modelu słotwórczego, na którego podstawie powstają liczne wyrazy złożone (zwłaszcza rzeczowniki) z pierwszym członem obcym. Status tego typu wyrazów stanowi obecnie przedmiot badań wielu językoznawców, a prezentowane w różnych opracowaniach stanowiska nie są jednolite, przede wszystkim w odniesieniu do pierwszego, najczęściej zdeintegrowanego członu złożenia³. Bezsposornie jednak konstrukcje te mnożą się i są coraz liczniej poświadczane zarówno w odmianach języka obsługujących specjalistyczne dziedziny ludzkiej działalności (polityka europejska, informatyka, dyskurs ekologiczny i in.), jak i w języku mediów. Wyrazy te często przenikają z języka angielskiego do innych języków w postaci zapożyczeń właściwych (np. „ekonews”, „ekotrend”, „ekoshopping”) lub kalk słotwórczych („ekokosmetyk”, „ekofirma”, „ekozakupy”). Obecnie obserwujemy powstawanie serii wyrazów, niemających swoich obcych ekwiwalentów i bez wątpienia powstających na rodzimym gruncie. Na aktywność nowego modelu słotwórczego wpływa kilka istotnych czynników, znajdujących przyczynę w zmianach zachodzących w otaczającej nas rzeczywistości. Z pewnością źródła zmian należy upatrywać w postępującej globalizacji, z którą z kolei związana jest dominująca rola języka angielskiego w procesie komunikacji. Globalizacja bowiem bezdyskusyjnie sprzyja ujednocnieniu wielu przejawów aktywności człowieka. Zmianom podlega także proces komunikacji. Następuje przewartościowanie roli języka w sytuacji komunikacyjnej. Produktywność omawianego modelu słotwórczego w wielu językach słowiańskich wskazuje także na pewne przejawy unifikacji językowej, nazywanej niekiedy przejawem internacjonalizacji słotwórstwa w językach słowiańskich (na ten temat: m.in. Waszakowa 2005; Szczyszek 2010; Długosz 2011a i b). Do tej pory stanowiące przedmiot badań serie wyrazów analizowane były w językach polskim i bułgarskim przede wszystkim

³ W stosunku do języka polskiego na uwagę zasługują zwłaszcza opracowania: Ochman (2004) i Waszakowa (2005); w odniesieniu do języka bułgarskiego: Аврамова (2003). Oprócz tego composita z pierwszym członem obcym stanowią przedmiot zainteresowania autorów wielu artykułów.

przy zastosowaniu strukturalno-semantycznego aparatu metodologicznego. Zwracano uwagę na strukturę złożeń, na status pierwszego z członów złożeń, na relację między członami, konstruowanie słownikowej definicji pierwszego z członów złożenia, opartej często na parafrazie słowotwórczej. W mniejszym stopniu badania koncentrowały się na normatywnym i tekstologicznym aspekcie funkcjonowania złożeń (Długosz 2012a). W ostatnim czasie sytuacja ta ulega polepszeniu. Pojawiają się pierwsze próby (Waszakowa 2003 i Długosz 2013) kognitywnej interpretacji znaczenia, polegającej na zastosowaniu metod semantyki encyklopedycznej, która uwzględnia wszelkie aspekty wiedzy i doświadczenia, w tym przede wszystkim kontekst sytuacyjny. Podjęto się analizy tej grupy leksyki w językowym obrazie świata (Bortliczek 2013) oraz pobieżnych interpretacji złożeń z punktu widzenia ekolingwistyki (Steciąg 2009).

3. Kognitywna interpretacja znaczenia

Badania tekstologiczne czynione na compositach z pierwszym zdeintegrowanym członem obcym wykazują, że tego typu struktury złożone, choć tworzone na podstawie prostego schematu, charakteryzują się dużym stopniem zagęszczenia semantycznego⁴. Wydobicie wszystkich elementów znaczenia często nie jest możliwe wyłącznie na podstawie definicji strukturalno-znaczeniowej, bazującej na wiązkach cech semantycznych elementów składowych złożenia oraz zachodzącym między nimi związku motywacyjnym. Dla oddania całego treściowego bogactwa zarówno polskich, jak i bułgarskich wyrazów złożonych z komponentem ekokonieczne jest uwzględnienie czynników zewnątrzjęzykowych, tj. takich, które nie wynikają z czysto formalnej budowy wyrazu i nie są determinowane kompozycjonalnie. Na zaktualizowanie większej liczby cech przynależnych do językowego obrazu wybranego elementu rzeczywistości ujętego w danej strukturze złożonej pozwala zaproponowana w kognitywnym modelu gramatyki semantyka encyklopedyczna. Opiera się ona na założeniu, że zachodzące w ludzkim umyśle procesy konceptualizacyjne sięgają

⁴ Rezultaty analizy tekstologicznej złożeń z wybranymi komponentami prezentują m.in. w artykułach: Długosz 2010a, 2010b, 2011a, 2011b, 2012a, 2012b.

do różnych poziomów świadomości, czerpią z doświadczenia mentalnego oraz z wszelkiego rodzaju zdolności umysłu czy skumulowanej w nim wiedzy (Langacker 2009: 62). Zatem na znaczenie wyrażenia językowego składa się także pewna „struktura dodatkowa”, będąca wynikiem „dostępu mentalnego do otwartego zbioru wiedzy odnoszącej się do danego przedmiotu lub zjawiska” (Langacker 2009: 67, 69).

Z kognitywnego punktu widzenia wydaje się istotne postawienie problemu, czy polskie i bułgarskie złożenia z powtarzalnym w serii wyrazów komponentem eko- można uznać za jednostki semantyczne języka. Zgodnie z założeniami gramatyki kognitywnej jednostkami języka są jedynie te struktury, które spełniają warunek „automatyzacji”, tj. taką strukturę można uznać za utrwaloną (zrutynizowaną) w danej wspólnotcie językowej (Langacker 2009: 34) w takim stopniu, że jej użycie nie wymaga od mówiącego każdorazowego wysiłku konstruowania jej na nowo, ale pozwala na odtworzenie całości (formy i sensu/-ów) poprzez przywołanie schematu (Langacker 2009: 34, 63).

W badanych zbiorach wyrazów z komponentem eko- niewątpliwie występują takie leksemy, które mają ustabilizowane, utrwalone (zrutynizowane) znaczenie i nie są za każdym razem doraźnie konstruowane, lecz funkcjonują w umysłach użytkowników języka w całości. Zatem za struktury odtwarzane, o ustabilizowanym znaczeniu, a tym samym za jednostki semantyczne języka uznałabym takie wyrazy, jak: pol. „ekoenergia”, „ekosystem”, „ekostrefa”, „ekotyp”; bułg. „екоенергия”, „екосистема”, „екозона”, „екотип”. Przytoczone przykłady jednostek są jednoznacznie definiowane i odnoszą się stricte do przedmiotu ekologii. Dzięki masowym kampaniom komunikacyjnym, mającym na celu wzrost świadomości ekologicznej obywateli, są one znane także przeciętnemu/naiwnemu użytkownikowi języka. Jednak zarówno w języku polskim, jak i w języku bułgarskim (a zapewne także w innych językach słowiańskich) powstaje licząca setki jednostek seria wyrazów z komponentem eko- o nieustabilizowanym znaczeniu. Za zrutynizowany uznamy schemat ich konstruowania, ale większość omawianych złożzeń nie ma statusu jednostki semantycznej języka ze względu na słaby stopień utrwalenia wyrazów w języku (w świadomości użytkowników), przez ich efemeryczny charakter oraz trudności w dotarciu do reprezentowanych przez nie sensów. Dla zilustrowania problemu przyjrzymy się przykładom.

1. Materiał polski:

„ekodyskoteka” ‘dyskoteka, w której urządzenia elektryczne są zasilane energią wytwarzaną przez tańczących gości (?)’⁵

Mamy nadzieję, że historie, które prezentujemy – takie, jak ta o holenderskiej **ekodyskotece** w całości napędzanej energią tańczących ludzi – będą oddziaływać stymulująco na wyobraźnię. („e!stilo” nr 2 (20), kwiecień–maj 2012, s. 18: *Odnawialne źródła energii zmieniają świat*);

„ekoprzedszkole” – ‘przedszkole, w którym propagowane jest kształtowanie zachowań proekologicznych (?)’; „ekozachowanie” – ‘zachowanie polegające na podejmowaniu działań proekologicznych/służących ochronie środowiska naturalnego (?)’; „ekopiknik” – ‘piknik, w trakcie którego wprowadza się elementy zabawy z wykorzystaniem surowców wtórnych’; „ekostrój” (karnawałowy) – ‘strój wykonany z worków na śmieci (sic!)’; „ekopatrol” – ‘patrol kontrolujący zużycie wody i energii świetlnej oraz ciepłej’

W **ekoprzedszkolu** spodziewamy się **ekozachowań** w codziennej rutynie, takich jak: segregacja śmieci oraz powtórne wykorzystanie części odpadów (jedno z przedszkoli w czasie **ekopikników** robi papier z zebranej wcześniej makulatury, na którym później malują dzieci, ale inne pod szyldem „szycie **ekostrojów** karnawałowych” proponuje przebrania z worków na śmieci i to wcale nie tych zużytych!). (...) W jednym z warszawskich przedszkoli jest **ekopatrol**, czyli dyżurni odpowiedzialni za pilnowanie i sprawdzanie, czy nie leje się gdzieś woda, nie pali światło lub kaloryfer nie jest niepotrzebnie odkręcony („e!stilo” nr 2 (20), kwiecień–maj 2012, s. 68–69: *EKO?przedszkole*);

„ekotrend” – ‘trend ekologiczny (?)’; „ekostyl” (życia) – ‘ekologiczny styl życia’; „ekopostawa” – ‘postawa (pro)ekologiczna’; „ekotorba” – ‘torba ekologiczna, tj. torba płócienna lub degradable’; „ekoista” – ‘osoba świadoma ekologicznie, propagująca ekologiczny styl życia’

Każdy „ekoista” marzy o tym, by móc pracować w przyjaznym miejscu, które będzie zgodne z jego **ekostylem** życia. Swoją **ekopostawę** prezentujemy kolegom i koleżankom. Zaopatrzymy się w **ekotorbę** na zakupy (płócienną albo biodegradowalną), w którą zapakujemy drugie śniadanie („e!stilo” nr 3 (16), lipiec–sierpień 2011, s. 69: *Ekotrendy w biurze*);

⁵Trudności w odczytaniu znaczenia zaznaczam znakiem zapytania (?).

„eko-ofensywa” – ‘ofensywa ekologiczna (?)’; „ekowyczyn” – ‘wyczyn/osiągnięcie ekologiczne, np. organizacja protestów ekologicznych (?)’

Na swoim koncie ma on takie „**ekowyczyny**”, jak organizacja protestów ekologicznych m.in. w sprawie huty Siechnice, elektrowni jądrowej w Żarnowcu czy składowiska odpadów radioaktywnych w Międzyzrzeczcu („e!stilo” nr 3 (16), lipiec–sierpień 2011, s. 69: *Eko-ofensywa nakręca Wrocław*);

„ekoludzie” – ‘ekologiczni ludzie (?)’; ludzie świadomi ekologicznie, z troskani o środowisko naturalne’; „ekocelebryta” – ‘celebryta ekologiczny (?)’

Rozmowa z Adamem Wajrakiem, przyrodnikiem i dziennikarzem, o tajnym planie radykalnej odmiany Polski. (...) W ciągu ostatnich dwóch lat wydał Pan pięć książek, ma Pan program w TV, rosnące grono fanów na Facebooku. Pan edukuje, ale i uwodzi. Zdjęcia o poranku, jakieś przemycone historie z życia rodzinnego, taki **ekocelebryta** („Polityka” nr 26 (2864), 27.06–3.07.2012, s. 88: *Rosną ekoludzie*);

„ekopogrzeb” – ‘pogrzeb ekonomiczny i ekologiczny, kremacja (?)’

W metropoliach, gdzie wolnej przestrzeni jest jak na lekarstwo, cmentarze z płytami nagrobnymi można uznać za marnotrawstwo, a miejsca na nich są coraz droższe. Kremacja jest więc podwójnie „eko”: ekonomiczna i ekologiczna („Claudia” nr 7 (231), lipiec 2012, s. 58: *Śluby „Au naturel” i ekopogrzeby*);

„ekoszczęściarz” – ‘prezes firmy Eko-Holding; właściciel sieci sklepów EKO (nazwa to skrót utworzony od pierwszego hasła reklamowego sieci: «ekonomicznie, korzystnie, oszczędnie»’

Dziś Krzysztof Gradecki ma kilkaset marketów i ciągle otwiera kolejne. (...) Pierwszy market pod szyldem Eko powstał w 1995 r. w Nysie. Nazwa wiązała się z pierwszym hasłem reklamowym sieci: „Ekonomicznie, korzystnie, oszczędnie” (<www.wyborcza.biz>, 11.11.2010: *Ekoszczęściarz – prezes Eko-Holding zaczynał od busa z bananami*);

„ekonieborak” – ‘osoba nieprzestrzegająca zasad ochrony środowiska w codziennym życiu/osoba nieświadoma ekologicznie’

Draka Ekonieboraka to kolejna pozycja na rynku ekologicznych książeczek dla dzieci. **Ekonieborakiem** może być każdy z nas – to ktoś, kto nie zawsze działał zgodnie z zasadami ochrony środowiska: może myje zęby przy odkręconym kranie, może nie segreguje śmieci, a może nie gasi światła? (<<http://ecowawa.pl/index.php/artykuly/id/6/2130>>, 11.11.2010: *Draka ekonieboraka*);

„екопрзестепство” – ‘дзиаланя поводујаче занечышчениа шродовиска натуралнего (?)’; „екопрзестепца” – ‘особа, котра нисчы шродовиско натуралне (?)’

Навет на 12 лат позбавиениа волноши бѣдзие можа сказач чзловека, котры знисчы природе. Вшысто дзиэки новет унијнеј дыректыве екологичнеј, до котреј вдражаниа власне прыстайпа Польша. (...) Дыректыва ма впрывадзиэ в кодексиэ карным олбрызие кары за **екопрзестепства** (<www.fronda.pl>, 23.04.2010: *Екопрзестепцы гorsi нйз пираци дрогови. Бѣдз карани вйэзиениэ*).

2. Материал булгарски:

„екоминистерство” – ‘Министерство на околната среда и водите’;
„екоталибанщина” – ‘екологична талибанщина (?)’

Разбирам емоциите за борчето, катеричката и брѣмбарчето, но горите заемат 53% от територията на България. Не може заради 0,01% от тази площ да се лишават стотина хиляди души от възможността да живеят шо-годе сносно от този поминък. Изцяло против съм цялата **екоталибанщина**, която се вихри (<www.dnevnik.bg>, 15.07.2010: *Екоминистерството спря всички проекти на «Юлен» над Банско*);

„екодебют” – ‘екологичен дебют (?)’; „ековерсия” – ‘екологична версия (?)’

Обновеното в края на миналата година Волво С30 направи снощи българския си дебют в Ботаническата градина в София. Мястото съвсем не беше избрано случайно, тъй като миналият през фейслифт мъник вече има **ековерсия**, нуждаеща се от 3.8 литра, за да измине 100 км в смесен цикъл на движение (<www.dnevnik.bg>, 14.05.2010: *Екодебют у нас за миналото през фейслифт «Волво» С30*);

„екограда” – ‘екологична сграда (?)’; „екомислене” – ‘екологично мислене (?)’

Екограда е тази, която създава в отделните помещения в сградата максимално добри условия и комфорт за обитателите и съхранението на продукти с биологичен произход. (...) Дори и хората с **екомислене** не харесват дизайна на постройките (<www.monitor.bg>, 5.04.2008: *Феновете на „зелените” домове остават малко*);

„еконапредък” – ‘напредък в екологични постижения (?)’

В хора на икономичните се включиха и малко очаквани имена като Порше, Ферари, Ламборгини, след като от няколко години огромен **еконапредък** демонстрират и други луксозни марки като БМВ, Ауди, Мерцедес и т.н. (<www.dnevnik

bg>, 3.03.2010: *Конски сили? Демоде. Колко харчи и замръсява колата – това е въпросът*);

„екореporter” – ‘екологичен репортер (?)’; „екобъдеще” – ‘бъдеще на околната среда (?)’

Студенти и ученици ще участват в проект «Млади репортери за **екобъдеще** чрез обучение за насърчаване на младежката активност за опазване на околната среда (<www.monitor.bg>, 6.02.2009: *Студенти стават екорепортери*);

„екомафия” – ‘мафия, нанасяща чрез дейността си огромни щети върху околната среда’

Италианската **екомафия** е изкарала през 2011 година 16,6 милиарда евро чисти пари – обяви Лигата за защита на природата в специален доклад, озаглавен „Екомафия 2012”. В документа се прави също така изводът, че през разглеждания период престъпленията срещу околната среда са нараснали с 9,7% в сравнения с предишните 12 месеца (<www.monitor.bg>, 7.07.2012: *Италианската екомафия печели 16,6 млрд. за година*);

„ЕКОист” – ‘участник в екологичната кампания на бензиностанции ЕКО’

Бъди ЕКОист на бензиностанции **ЕКО** набира все по-голяма популярност и подкрепа сред **ЕКОистите**, при това не само в България, сочат резултатите от сайта на кампанията www.ekoist.bg (<www.dariknews.bg>, 5.10.2009: *Кампанията „Бъди ЕКОист” събра повече от 5000 ЕКОистични идеи*);

„екопрестъпник” – ‘престъпник, който нанася тежки щети на околната среда’

Европейската комисия предложи всички 27 държави членки да бъдат задължени да налагат наказателни санкции до пет години затвор за тези, които нанасят тежки щети на околната среда и човешкото здраве (<www.monitor.bg>, 10.02.2007: *ЕК иска затвор за екопрестъпници*).

4. Еко/eko-/ekologiczny, czyli jaki?

Zarejestrowane w polskich i bułgarskich słownikach tautologiczne i metonimiczne definicje komponentu eko- wskazują na bardzo ogólne

obszary semantycznych odniesień, wywodząc eko- od przymiotnika ‘ekologiczny’ lub przywołując znaczenie ‘odnoszący się do ekologii, środowiska naturalnego i jego ochrony’⁶. Definicje te okazują się często zupełnie nieprzydatne przy odczytywaniu znaczeń całych struktur. Dopiero zbadanie kontekstu językowego (zarówno syntagmatycznego, jak i paradygmatycznego) pozwala na odtworzenie zawartych w compositach sensów i wartości. Dla zrozumienia znaczenia, w jakim segment został wyprofilowany ze struktury pojęciowej, konieczne jest też przywołanie pewnej uwarunkowanej kulturowo wiedzy o otaczającej nas rzeczywistości wraz z towarzyszącymi jej konotacjami. Udowadniają to przytoczone powyżej przykłady, w których wypadku w wielu miejscach, nawet znając otoczenie wyrazów, nie potrafimy zrozumieć, nośnikiem jakich konkretnie treści jest komponent eko-. Możemy posłużyć się parafrazą, w której zastąpimy ekoprzymiotnikiem ‘ekologiczny’ lub zastosujemy omówienie, wynikające z kontekstu językowego, ale bez uaktywnienia pewnych zasobów wiedzy i doświadczenia odtwarzany obraz pozostaje niepełny (np. pol. „ekodyskoteka”, „ekoprzedszkole”, „ekopatrol” i in.; bułg. „екорепортер”, „екодебют”, „екосграда”). Jak wynika z obserwacji wyrazów złożonych z komponentem eko-, a także z obserwacji konotacji przymiotnika ‘ekologiczny’ stosuje się je w dyskursie publicystycznym do określania bardzo różnych pod względem jakościowym i często zupełnie niepowiązanych zjawisk. Okazuje się, że segment eko- lub przymiotnik ‘ekologiczny’ można stosować zarówno do opisu wszelkiego rodzaju wytworów ludzkiej działalności (pol. „ekoherbatnik”, „ekostrój”, „ekochleb”, „ekoplastik”; bułg. „екокъща”, „екобира”, „екоавтомобил”, „екобижута”), jak i do opisu rzeczywistości mentalnej (np. pol. „ekomotywacja”, „ekozachowanie”, „ekopostawa”; bułg. „екомислене”, „екоманталитет”, „екотворчество”). Analiza tekstów publicystycznych udowadnia semantyczną niedookreśloność przymiotnika ‘ekologiczny’ i segmentu eko-. Co więcej, to właśnie szeroka pojemność znaczeniowa komponentu eko- zdaje się decydować o jego stosunkowo wysokiej (niekiedy nawet bardzo wysokiej, por. np. pol. czasopismo „e!stilo” czy portal <www.ecowawa.pl> lub bułg. <www.zelenotodrakonche.com> i in.) frekwencji. Dzięki dodatkowym zaletom, jak skrótowość, łatwość powielania konstrukcji, swoista niewybredność

⁶ Tezę taką stawia w swoim artykule M. Bortliczek (2013).

przejawiająca się w braku ograniczeń co do łączliwości komponentu, staje się on niezwykle operatywny, choć trudny do jednoznacznego zdefiniowania. W wielu strukturach komponent ten traci zawartość znaczeniową w sensie denotacji, natomiast niesie ze sobą pewien sąd aksjologiczny. Można wręcz pokusić się o pogląd, że eko- staje się swego rodzaju emotywnym operatorem, który ułatwia manipulację znaczeniem. To bowiem, co zyskuje „ekoetykietę”, automatycznie uznawane jest za dobre, lepsze, wysokiej jakości, modne, warte uwagi. Właśnie wartościujące znaczenie komponentu eko- wyraźnie dominuje w dyskursie publicystycznym. W takim wymiarze funkcjonuje także samodzielne eko, w postaci przymiotnikowej lub nawet rzeczownikowej (zwłaszcza w języku bułgarskim). Typowa dla dyskursu publicystycznego jest obecność samodzielnego eko w emotywnie nacechowanych sloganach, typu:

pol. „Bądź EKO!” (wszechobecne); „Myśl EKO! Żyj EKO!” (slogan reklamowy wrocławskiego festiwalu propagującego ekologiczny styl życia); „Gotuj w stylu EKO!” (<www.gotujwstylueko.pl>); „Poczuj się EKO!” („e!stillo”); „Niech EKO będzie konwencją mądrego wyboru!” („e!stillo”); bułg. „Живей, работи, бъди еко!” (<www.jenata.bg>); „Бъди модерен, бъди еко!” (<www.dariknews.bg>); „Бъди еко – или защо трябва да спасим планетата” (<www.avtora.com>); „Мисли еко, бъди еко!” (<www.bebezona.bg>); „Мисли зелено, мисли еко!” (<www.spisanie.manager.bg>).

Badanie funkcjonowania złożeń z pierwszym komponentem eko- w dyskursie publicystycznym w języku polskim i bułgarskim pokazuje zatem wyraźnie, że dotychczas stosowane strukturalno-semantyczne ujęcie problemu nie pozwala na odczytanie pełnego znaczenia tego typu struktur, a swoiste zagęszczenie przestrzeni semantycznej pierwszego komponentu złożeń może stanowić przyczynę zakłóceń w odbiorze nowych wyrazów, decydując jednocześnie o niezwyklej atrakcyjności tychże złożeń. Związek komponentu eko- lub zleksykalizowanego ‘eko’ z przymiotnikiem ‘ekologiczny’ (którego to znaczenie w dyskursie publicystycznym także traci jasność) lub ekologią czy też ochroną środowiska często jest bardzo luźny i niejednoznaczny. Zauważmy bowiem, że zarówno w języku polskim, jak i bułgarskim wystąpiły composita, w których eko- wnosi znaczenie nie ‘ekologiczny’ czy ‘proekologiczny’, ale ‘skierowany przeciwko środowisku naturalnemu’, np. pol. „ekoprzestępca”, bułg. „екомафия”. Ciekawe wydaje się także zjawisko dodatkowego wzmocnienia wartościującego znaczenia eko- w compositach, w których zostaje połączone z wyrazami

nacechowanymi emocjonalnie (zarówno pozytywnie, jak i negatywnie), np. pol. „ekowocznyn”, „ekonieborak”; bułg. „екоталибанщина”. Oprócz tego w przytoczonej we wcześniejszej części artykułu ilustracji materiałowej wymieniam przykłady derywatów o przezroczystej budowie, dużym stopniu rozkładalności, których elementy składowe są łatwo rozpoznawalne, jednak komponent eko- nie pozostaje w bezpośredniej relacji (a niekiedy w żaden sposób nie jest powiązany) z oczekiwanym polem semantycznych odniesień, np. pol. „ekoszczędziarz” (eko – pochodzi od nazwy sieci marketów EKO, ta z kolei stanowi skrót od hasła reklamowego „Ekonomicznie, korzystnie, oszczędnie!” – por. s. 340). Poza tym wymieniam nowe, analogiczne dla obu języków derywaty, które nie są złoženiami, ale wydają się niezwykle interesujące, ponieważ bazę słowotwórczą stanowi dla nich samodzielne ‘eko’. Mam na myśli pol. „ekoista” i bułg. „екоист”. Należy jednak zwrócić uwagę, że w polskim derywacie ‘eko’ pozostaje w bezpośredniej relacji do ‘ekologiczny’, ‘powiązany z ochroną środowiska’, ‘działający na rzecz ochrony środowiska’, natomiast w przypadku bułgarskiego wyrazu samodzielne ‘eko’ odnosi się bezpośrednio do nazwy sieci stacji benzynowych EKO, a dopiero pośrednio do osoby ‘działającej na rzecz ochrony środowiska’. Takie użycie ‘eko’ udowadnia po raz kolejny jego wieloznaczność oraz pokazuje, że zarówno komponent eko-, jak i samodzielne, zleksykalizowane ‘eko’ może z powodzeniem być wykorzystywane w celach marketingowych, a omawiany typ formacji staje się łatwym narzędziem manipulacji wobec bezkrytycznego odbiorcy czy uczestnika dyskursu.

5. Podsumowanie

Z krytycznej analizy obecnych w polskim i bułgarskim dyskursie publicystycznym wyrazów złożonych z komponentem eko- wynika, że nie zawsze wyrażają one ‘ekologiczną’ perspektywę w postrzeganiu świata. Co więcej, nie sposób oprzeć się wrażeniu, że konstrukcje tego typu są używane nie tyle w celu podniesienia świadomości zagrożeń wynikających z gospodarczej działalności człowieka wobec otaczającej go przyrody, ile są wykorzystywane w celach biznesowych, takich jak promocja produktu czy usługi. Wysoka frekwencja compositów, w tym zwłaszcza

w nagłówkach artykułów prasowych, wykorzystanie wartościującego znaczenia zleksykalizowanego eko w sloganach motywujących do pozornie proekologicznych zachowań, niezwykle szerokie kolokacje przymiotnika ‘ekologiczny’ w dyskursie publicystycznym wydają się raczej przejawem panującej mody (czy nawet snobizmu) na ‘bycie ekotrendy’ – stają się manifestacją stylu życia (*ekolifestyle*). Bezrefleksyjne powoływanie do życia coraz to nowych tego typu struktur nie służy budowaniu krytycznej świadomości języka, a trudności w dotarciu do ich znaczenia mogą stać się przeszkodą w rozumieniu komunikatów (bo jak rozumieć np. „ekoprzyrodę”, „Ekozdrowie” czy „ekojeża”? – „e!stilo” nr 1 (19), luty–marzec 2012, s. 44, 50, 78).

Chociaż działania zmierzające w kierunku zapewnienia bezpieczeństwa ekologicznego to tematy wszechobecne w dyskursie publicznym i choć ich zasadniczym celem jest osiągnięcie proekologicznej transformacji, czyli rozwoju trwałego (Zacher 2011: 84), to zdajemy sobie sprawę, że jako niezwykle ważny jawi się też ekonomiczny aspekt problemu. Realizowanie trwałej strategii rozwoju nie będzie możliwe bez opłacalnego dla biznesu modelu gospodarowania. To właśnie godzenie różnych racjonalności – ekologicznej, ekonomicznej, technicznej, społecznej, politycznej, biznesowej, lokalnej, globalnej – nastęrcza najwięcej trudności zarówno w teorii, jak i w praktyce (Zacher 2011: 89). Dlatego warto w tym miejscu zastanowić się, czy słuszne jest postawienie pytania o to, czy stanowiąca przedmiot niniejszego artykułu leksyka kreuje pewien obraz świata⁷, czy też nie należałoby raczej pytać o to, na ile otaczająca nas rzeczywistość determinuje językowy obraz pewnych zjawisk. Trudno znaleźć jednoznaczną odpowiedź. Przyjrząwszy się pewnemu wycinkowi polskiej i bułgarskiej rzeczywistości językowej w dyskursie publicystycznym (m.in. wyrazom złożonym z komponentem *eko-*), można jednak z pewnością stwierdzić, że racjonalność biznesowa bierze górę nad racjonalnością ekologiczną, która przecież traktuje o ważnym miejscu języka w ekosystemie i stawia na budowanie krytycznej świadomości językowej oraz pielęgnację i ochronę języka.

⁷ Tezę taką stawia w swoim artykule M. Bortliczek (2013).

Literatura

- Bartmiński J., Niebrzegowska-Bartmińska S., 2009, *Tekstologia*, Lublin.
- Bortliczek M., 2013, *Językowe obrazy świata (wirtualny i realny) kreowane przez formacje z e- i eko-*, w: *Słowotwórstwo w różnych odmianach języka*, red. E. Badyda, J. Maćkiewicz, E. Rogowska-Cybulska, Gdańsk, s. 189–208.
- Długosz N., 2010a, *Composita wewnątrzspółnotowe – wyrazy złożone z częstką евро- w języku bułgarskim*, „Slavia Meridionalis” t. 10: *Paradygmaty badawcze językoznawstwa południowosłowiańskiego*, s. 69–86.
- Długosz N., 2010b, *Прояви на културата на съкращението в медийното пространство – композитуми с компоненти еко- и био- в българския език*, w: *Паусиеви четения. Единадесети полско-български колоквиум*, Пловдив 26–30 ноември 2010, „Научни трудове” кн. 1, т. 48, сб. А. Пловдив, s. 415–427.
- Długosz N., 2011a, *Bułgarskie rzeczowniki złożone z komponentem чалга-*, „Studia Slavica – Slovanské studie” z. 15, Ostrava–Opole, s. 345–352.
- Długosz N., 2011b, *Попфолкграници, попфолкпространство, попфолкпребход? – bułgarskie rzeczowniki złożone z komponentem попфолк-*, w: *Progi, pasaże, granice w kulturach słowiańskich*, red. A. Gawarecka, M. Balowski, Poznań, s. 299–308.
- Długosz N., 2012a, *Normatywny aspekt compositów z pierwszym członem obcym w językach polskim i bułgarskim*, „Studia Slavica – Slovanské Studie” z. 16, s. 141–149.
- Długosz N., 2012b, *Polskie i bułgarskie rzeczowniki złożone z członami homo- / хомо- i геј- / зеј- jako przejaw internacjonalizacji słowotwórstwa w języku mediów*, „Linguistica Copernicana” nr 2 (6), s. 161–175.
- Długosz N., 2013, *Kognitywna interpretacja najnowszych złożzeń z powtarzalnym w serii wyrazów członem związanym (na przykładach z języka polskiego i bułgarskiego)*, „Slavia Meridionalis” t. 13, *Składniowe metody w badaniu słowotwórstwa*, Warszawa, s. 187–200.
- Haugen E., 1972, *Ecology of Language*, Stanford.
- Langacker W.R., 1995, *Wykłady z gramatyki kognitywnej*, red. H. Kardeli, Lublin.
- Langacker W.R., 2009, *Gramatyka kognitywna*, Kraków.
- Ochmann D., 2004, *Nowe wyrazy złożone o podstawie zdeintegrowanej w języku polskim*, Kraków.
- Steciąg M., 2009, *Słowa-klucze w ekologii i ich krytyka z perspektywy ekolingwistycznej*, „Problemy Ekorozwoju” nr 2, vol. 4, s. 61–68.
- Szczyszek M., 2010, *Przejawy internacjonalizacji we współczesnej polszczyźnie na przykładzie zjawisk słowotwórczych*, „Linguistica Copernicana” nr 2 (4), s. 215–227.
- Waszakowa K., 2003, *Kognitywne aspekty tworzenia nowych derywatów słowotwórczych (na przykładzie języka polskiego)*, w: *Komparacja systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich. 1: Słowotwórstwo/Nominacja*, red. I. Ohnheiser, Opole, s. 411–435.
- Waszakowa K., 2005, *Przejawy internacjonalizacji w słowotwórstwie współczesnej polszczyzny*, Warszawa.

- Zacher L.W., 2011, *Wymiary dyskursu ekologicznego – przegląd problemów i wybranej literatury*, „Problemy Ekorozwoju” nr 2, vol. 6, s. 83–92.
- Аврамова Цв., 2003, *Словообразователни тенденции при съществителните имена в българския и чешкия език в края на XX век*, София.
- Аврамова Цв., Осенова П., 2002, *Отново по въпроса за границата между сложна дума и словосъчетание (върху материал от най-новата българска лексика)*, „Български език” кн. 2, s. 68–75.
- Бонджолова В., 2009, *(Не)съществуващи думи: оказионализмите в медийния текст*, Велико Търново.
- Радева В., Аврамова Цв., Балгова Ю. (ред.), 2009, *Словообразуване и лексикология. Доклади от Десета международна конференция на Комисията по славянско словообразуване при Международния комитет на славистите*, 1–6 октомври 2007, София.
- РНДЗБЕ – Пернишка Е., Благоева Д., Колковска С., 2010, *Речник на новите думи и значения в българския език*, София.